

Materialisering en monumentaliteit



BAKSTEEN

September 2004 nummer 42

UITGEVER

Koninklijk Verbond van
Nederlandse Baksteenfabrikanten
(KNB)

REDACTIE

Ewald van Hal
Jaap Huisman
Bart de Vries

**INHOUDELIJKE COÖRDINATIE
EN PRODUCTIE**

Hollander van der Mey / MS&L,
Voorburg

ART DIRECTION

Kicks, Voorschoten

VORMGEVING EN OPMAAK

Tigges, Voorburg

LITHOGRAFIE EN DRUK

Plantijn Casparie, Den Haag

REDACTIE-ADRES

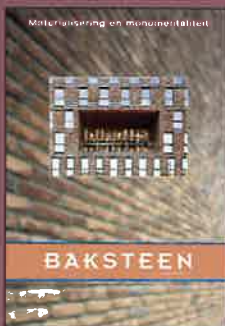
Florijnweg 6
Postbus 153
6880 AD VELD (Gld.)
T +31 26 384 56 30
F + 31 26 384 56 31
E knb@knb-baksteen.nl
I www.knb-baksteen.nl

**ADRESWIJZIGING OF VERZOEK
OM TOEZENDING**

richten aan het Koninklijk Verbond
van Nederlandse Baksteenfabrikanten,
Postbus 153, 6880 AD VELD (Gld.)

ISSN 0925-5923

Baksteen is het vakblad van het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) en verschijnt in controlled distribution drie maal per jaar. Het blad biedt informatie over de baksteenindustrie en belicht trends in en opvattingen over baksteen en architectuur. Het wordt toegezonden aan architecten(bureaus) en stedenbouwkundigen, tuin- en landschapsarchitecten, opdrachtgevers in de bouw, ONRI-leden, centrale en lagere overheidsinstellingen, aannemers (AVM- en BouwNed-leden), HIBIN-leden, onderwijsinstellingen en researchinstututen, (vak)pers en relaties van KNB. Copyright © 2004 KNB. Het overnemen van artikelen als bedoeld in artikel 15 van de Auteurswet is niet toegestaan.



Omslag: project Gänzenpoort,
Bijlmermeer, Amsterdam (KCAP)
Foto: Jan Bitter

Steenfabriek Biezeveld B.V., Kerkdriel,
tel. (077) 474 29 20

CRH Kleiwaren Beheer BV., Neer,
tel. (0475) 51 81 00

Kleiwarenfabriek Buggenum BV,

Buggenum, tel. (0475) 59 16 66

Kleiwarenfabriek Façade Beek BV,

Beek (L.), tel. (046) 437 28 28

Kleiwarenfabriek Joosten Kessel BV,

Kessel (L.), tel. (077) 462 80 00

Kleiwarenfabriek Joosten Wessum BV,

Wessum, tel. (0475) 56 24 46

Kleiwarenfabriek De Bylandt BV,

Lobith-Tolkamer,

tel. (0316) 56 62 33/56 62 20

Kleiwarenfabriek De Waalwaard BV,

Dodewaard,

tel. (0488) 41 72 53/41 72 50

Daas Baksteen Zeddum bv, Azewijn,

tel. (0314) 65 16 44

Daas Baksteen,

Steenfabriek De Nijverheid B.V.,

Azewijn, tel. (0314) 65 16 44

Daas Baksteen, Steenfabriek De Vlijt

B.V., Winterswijk,

tel. (0314) 65 16 44

Engels Helden BV, Helden-Panningen,

tel. (077) 306 04 95

Steenfabriek Engels Helden BV,

Helden-Panningen,

tel. (077) 306 04 95

Steenfabriek Engels Oeffelt BV,

Oeffelt, tel. (0485) 36 14 44

Steenfabriek Hijlkema B.V., Delfzijl,

tel. (0596) 62 48 48

HUWA B.V., Angeren,

tel. (026) 325 91 17

HUWA Baksteen, Steenfabriek

Huissenswaard, Angeren,

tel. (026) 325 91 17

HUWA Baksteen, Steenfabriek Spijk,

Spijk, tel. (0316) 56 62 00

'St. Joris' Keramische Industrie B.V.,

Beesel (L.), tel. (077) 474 01 00

Steenfabriek Klinkers B.V., Maastricht,

tel. (043) 347 83 33

Korevaar Beheer BV, Zennewijnen,

tel. (0344) 61 36 56

Steenfabriek Schipperswaard BV,

Echteld, tel. (0344) 61 36 56

Steenfabriek Zennewijnen BV,

Zennewijnen, tel. (0344) 61 36 56

Steenfabriek Linssen B.V., Kerkrade,

tel. (045) 541 12 22

Steenfabriek Nuth BV, Nuth,

tel. (045) 524 43 21

B.V. Steenfabriek Randwijk anno

1839, Heteren, tel. (026) 472 23 89

Steenfabriek 'De Rijswaard' B.V.,

Aalst (Gld.), tel. (0418) 55 22 21

Rodruza BV, Nijmegen,

tel. (024) 322 49 60

Rodruza – Steenfabriek Rossum BV,

Rossum (Gld.), tel. (024) 322 49 60

Rodruza – BV Steenfabriek 'De

Zandberg', Gendt,

tel. (024) 322 49 60

Steenindustrie Strating b.v.,

Oude Pekela, tel. (0597) 61 39 20

Steenfabriek Vogelensangh, Deest,

tel. (0487) 51 24 59

Vandersanden Nederland b.v.,

Hedikhuizen, tel. (0416) 66 13 93

Wienerberger Bricks B.V., Zaltbommel,

tel. (0418) 59 71 11

Wienerberger Steenfabriek Bemmelen,

Haalderen, tel. (0481) 46 39 24

Wienerberger Steenfabriek Daams,

Spijk, tel. (026) 339 91 11

Wienerberger Steenfabriek

Doorwerth, Doorwerth,

tel. (026) 339 91 11

Wienerberger Steenfabriek Erlecom,

Erlecom, tel. (024) 663 20 36

Wienerberger Steenfabriek Esbeek,

Esbeek, tel. (013) 516 92 03

Wienerberger Steenfabriek Haaften,

Haaften, tel. (0418) 59 73 01

Wienerberger Steenfabriek Heteren,

Heteren, tel. (026) 472 20 14

Wienerberger Steenfabriek Kijfwaard

Oost, Pannerden, tel. (0316) 37 18 41

Wienerberger Steenfabriek Kijfwaard

West, Pannerden,

tel. (0316) 37 18 41

Wienerberger Steenfabriek Milsbeek,

Milsbeek, tel. (0485) 51 65 51

Wienerberger Steenfabriek Nuance,

Afferden (L.), tel. (0485) 53 12 36

Wienerberger Steenfabriek

Oosterhout, Oosterhout,

tel. (0162) 46 03 12

Wienerberger Poriso Brunssum,

Brunssum, tel. (0418) 59 71 11

Wienerberger Steenfabriek Rijssen,

Rijssen, tel. (0548) 51 25 92

Wienerberger Steenfabriek Roodvoet,

Rijswijk (Gld.), tel. (0345) 55 83 43

Wienerberger Steenfabriek Thorn,

Thorn, tel. (0475) 56 12 55

Wienerberger Steenfabriek

Timmermans, Elst (U.),

tel. (0318) 47 12 27

Wienerberger Steenfabriek

Wolfswaard, Opheusden,

tel. (0488) 44 33 67

Redactioneel



Illustratie: KCAP

MONUMENTAAL

Vriendelijk monumentalisme is een typering die door Jo Coenen is bedacht. In dit nummer van 'Baksteen' wordt uitgebreid ingegaan op het werk van Kees Christiaanse en zijn bureau KCAP. De gebouwen die het bureau ontwerpt kennen vaak een zekere monumentaliteit, voorzien als ze zijn van ondubbelzinnige, krachtige vormen. Het gebruik van baksteen geeft ze verder een robuust aanzien. En omdat ze zo stevig op hun sokkel staan, passen ze in een onmiskenbaar Nederlandse traditie.

Tegelijk met dit alles valt het werk van KCAP ook op doordat de stenen huid als strategisch middel wordt ingezet, om een harmonieuze aansluiting van vergeten gebieden met de rest van de stad tot stand te brengen. Want het bureau blinkt uit in het werken in terzijde geschoven gebieden; plekken waaraan eerst de tijd en vervolgens de economie voorbij is gegaan. Revitaliseren van stadsdelen is een streven dat wel meer bureaus huldigen, maar KCAP maakt het op bijzondere manier met baksteen waar.

In deze jaargang van 'Baksteen' bespreekt de redactie werk van bureaus waarvoor baksteen op een bepaald moment van onverwachte betekenis is gebleken. Daarbij contrasteren we telkens een gelouterd architect met een jong bureau. Daf-architecten laten zich in dit nummer uit over de rol van baksteen in hun nog beginnend werk. Het is daarbij misschien opvallend dat deze architecten gedeeltelijk afkomstig zijn uit de stal van Christiaanse.

Vriendelijk monumentalisme is wellicht niet helemaal op zijn plaats om de gevoelens te duiden die schrijfster Doeschka Meijnsing herbergt voor een uitgesproken monumentaal gebouw aan de Vijzelstraat in Amsterdam, het Kantoorgebouw Nederlandsche Handel-Maatschappij van architect De Bazel. Waar Christiaanse werkt met soms grote gebouwen die echter als ensemble een harmonieus geheel vormen, zo staat 'De Bazel' er als een niet meer weg te poetsen eenzellig en in zichzelf triomfantelijk gebaar van baksteen. Geen buur kan er tegenop.

4 HET KEERPUNT

VAN KRAKER TOT STEDENBOUWER

door Jaap Huisman



School De Pijler, Rotterdam

Foto: Rob 't Hart

'To design an organizing city' was het credo van Christiaanse toen hij zich zelfstandig vestigde. Zijn bureau KCAP brengt het in de praktijk door functionele gebouwen en stadswijken te ontwerpen, zonder overdreven esthetisering, die daarom een soort rustpunt in het stedelijk weefsel vormen. Maar wel een bedrieglijke rust.

9 PORTRET: KEES CHRISTIAANSE

door Jaap Huisman

'Architectuur is werken binnen je eigen fijne smaak. Stedenbouw is het combineren van ieders slechte smaak'

12 MÜLLERPIER IN ROTTERDAM KOMT TOT LEVEN

door Bart de Vries

Het masterplan van KCAP voor de Müllerpier in Rotterdam voorziet in wonen met een extra dimensie. De eerste gebouwen van het kloeke ensemble zijn inmiddels klaar en worden bewoond.

16 HERKIJKEN: KANTOORGEBOUW

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ

Literator Doeschka Meijnsing beziet het laatste gebouw van De Bazel met gemengde gevoelens. 'Een bouwwerk dat in de binnenstad van New York niet zou misstaan.'

18 DE INTRODUCTIE: DAF-ARCHITECTEN:

WARS VAN KLEINGEESTIGHEID

door Marina de Vries

Acht jaar geleden was er de studie naar 'het Kant-en-Klaarhuis', ofwel de alom verafschuwde cataloguswoning. Nu zijn er twee typen 'wat-je-wil'-woningen gebouwd. Daf-architecten trekt zich van vooroordelen niets aan.

22 HET UITZICHT

Boeken over Vlaamse architectuur, spectaculair baksteen en Kees Christiaanse en KCAP

23 TECHNISCHE RUBRIEK

Het trasraam dat van oudsher gemetselde gebouwen beschermt tegen optrekkend grondwater wordt tegenwoordig helaas nogal eens vergeten. Tijd voor eerherstel

Het oeuvre van Christiaanse en KCAP: Jong

Van **krak** **steden**

Zijn ervaring met de
krakerswereld uit de

jaren zeventig heeft architect en
stedenbouwer Kees Christiaanse
op een bijna vanzelfsprekende manier
op het spoor gezet van wat in 2004 een
kerntaak van zijn bureau KCAP zou
worden: urban management.

U

Urban management is de fase in het proces die voorafgaat aan stedenbouw; het is de conditio sine qua non voor duurzame planvorming, omdat het erom gaat om elkaar beconcurrerende partijen, zoals gebruikers, bestuurders en marktpartijen op één lijn te brengen, waarbij doel en middelen met elkaar in balans dienen te zijn. Het doel is een goed programma te formuleren voor een nieuw woon-werkgebied dat afwijkt van de pretparkachtige, monoculturele binnenstad, het middel is een analyse van de karakteristieke kenmerken van het gebied die bepalend kunnen zijn voor de toekomstige levensvatbaarheid. Dat betekent overleg, veel overleg met de stakeholders. Zo hervinden oude havengebieden en rangeerterreinen een nieuwe vitaliteit – het is uitgegroeid tot het specialisme van het bureau KCAP.

KRAKER

Christiaanse zelf kraakte in 1971 een huis in een laan in Schiedam, waar, zo zou later blijken, meer inspirerende personen zich illegaal vestigden. Onder hen de latere architecten Kas Oosterhuis en Paul

Canzenhoef, Amsterdam (KCAP)



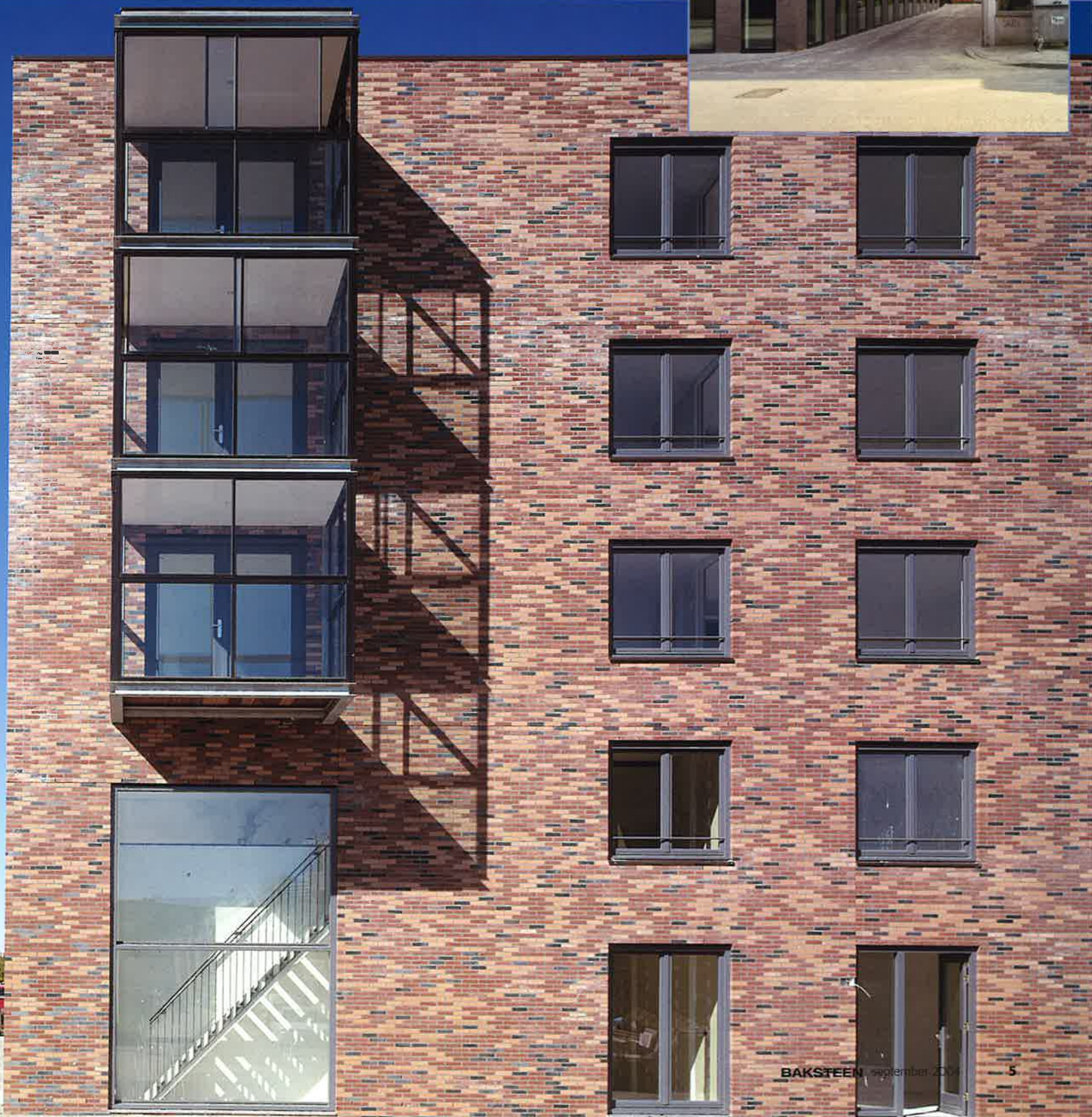
Foto: Jan Bitter

eren met complexiteit

er tot bouwer

De Commissaris, Venlo (KCAP)

Foto: Jan Bitter







Foto's: Rob 't Hart

Hoofddorp (KCAP)



Gouda (KCAP)

Doornroosjes die erop wachten om wakker te worden gekust.

de Vroom (DKV) en de directeur stadsontwikkeling van Rotterdam, Maarten Aarts. In die laan kwam Rem Koolhaas langs, toen Christiaanse was verbonden aan OMA. De belangstelling voor de sociale dynamiek kon OMA in praktijk brengen op het IJplein in Amsterdam-Noord, eigenlijk de eerste echte stedenbouwkundige opgave voor het bureau. Daarbij ging het niet alleen om een wijk te ontwerpen die op het IJ was gericht, maar ook om een sociale humuslaag vast te leggen die een nieuwe wijk (met oude wonden, omdat er scheepswerven waren gesloten) een solide ondergrond zou geven.

De casus-IJplein zou ook nog na zijn vertrek bij OMA inspirerend voor Christiaanse zijn. Dat kwam tot uitdrukking in zijn werk op het drinkwaterleidingsterrein in Amsterdam, bij het Ostbahnhof in Berlijn of in andere stedenbouwkundige plannen, zoals het stationsgebied in Groningen. Wat opvalt aan het werk van KCAP is dat het bureau niet terugdeinst voor complexe opgaven, stukken stad die aanleunen tegen spoortaluds of naast snelwegen; gebieden die verloren lijken te zijn, omdat de industriële activiteiten zijn weggetrokken. Doornroosjes die erop wachten om wakker te worden gekust. Uitgerekend in die oude loodsen en pakhuizen hebben zich randgroepen en kunstenaars genesteld. De kunst is om ze bij de stad betrokken te houden, omdat ze de diamanten in de humuslaag kunnen leveren. Christiaanse is er trots op dat hij het programma voor Ostbahnhof in Berlijn zo heeft kunnen opschroeven, dat er naast kantoren ook meer woningen mogelijk waren, inclusief kunstenaarsateliers.

ONDUBBELZINNIGE VORMEN

Niet elke architect is in de wieg gelegd voor dit soort taaie voorbereidingen, zeker niet de architecten die uit zijn op de vormgeving van hun eigen juweel. Misschien brak Christiaanse om die reden in 1989 met Koolhaas, omdat hij zijn eigen toon wilde zetten, wat niet langer mogelijk was als tweede of derde man achter de rising superstar.

Er was ook enige onenigheid aan voorafgegaan, die zich richtte op het Amsterdamse complex Byzantium. Dat was voor Christiaanse geen geslaagd gebouw. Was Byzantium onmisbaar voor de inkomsten van het bureau en moest het daarom maar beschouwd worden als een welkom bedrijfsongeval of moest het als compromis worden afgewezen? Christiaanse, toen financieel directeur, vond het eerste: de tent moest blijven draaien. Dan moet je een artistiek niet geslaagd project ook in het hart sluiten.

Vijftien jaar na zijn vertrek bij OMA zou Christiaanse zich nog steeds kunnen vinden in de filosofie en het idioom van dat bureau, ook al is zijn eigen werk significant anders. Het is minder conflictueus en provocerend dan dat van Koolhaas, omdat het ook best wil gehoorzamen aan de geest van de stad. In dat verband speelt het gebruik van baksteen een rol, die zijn gebouwen, die al een zekere monumentaliteit bezitten, een robuust aanzien geven. Ze staan stevig op hun sokkel, zijn voorzien van ondubbelzinnige vormen. Juist de stenen huid maakt dat ze wortelen in de Nederlandse traditie.

Die stenen ankers in de stad bakenen veelal een gebied af, alsof KCAP

Breevaarhoek, Gouda (KCAP)



Foto: Rob 't Hart



Stadstuinen, Amsterdam (KCAP)

Foto: Rob 't Hart



Foto: Esch Photography

Holzhafen, Hamburg (KCAP)

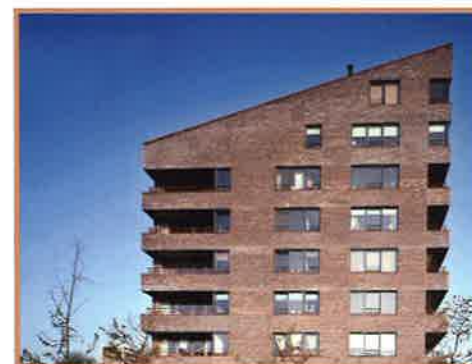


Foto: Rob 't Hart

Osdorp (KCAP)

een schild of scherm wil optrekken. Dat is vooral zichtbaar in vroeg werk, zoals de studentenhuising in Delft, maar ook in de stevige wand van het GWL-terrein in Amsterdam. Muren zijn in feite geluidsmuren, waarin hooguit serres flonkeren, vitrines voor de buitenwereld. Daarnaast beweegt het werk van KCAP zich rondom monolieten, zoals het Baken in Deventer, dat als een reusachtige bikkell in een nieuwbouwwijk lijkt te zijn gegoooid, of het woonblok aan de Haagse Dedemsvaartweg waaruit happen zijn weggesneden. Als iemand in staat is een gebouw van formaat neer te zetten, dan is het Christiaanse. In dat opzicht is hij wel verwant aan Koolhaas.

VOELBAAR AANWEZIG

Deze monolieten zijn aanzetten tot nieuw leven in delen van de stad die waren versukkeld of op transformatie wachtten. Met het project De Commissaris in Venlo, een combinatie van voorzieningen en woningen, moet een deel van de binnenstad uit een neerwaartse spiraal worden gehaald. Het wapen dat Christiaanse inzet, is een lichtvoetig, helder staaltje architectuur. Op de Oostelijke Handelskade in Amsterdam is de toon weer anders: daar werpen de nieuwe pakhuizen een scherm op tegen spoor- en autoweg, en lijkt de nieuwe dichtheid te refereren aan het Amerikaanse

waterfront, volgepakt met wolkenkrabbers. In Amsterdam is de hoogbouw weliswaar bescheiden van hoogte, maar is niettemin voelbaar aanwezig.

De stedenbouw en de architectuur zijn in de praktijk van Christiaanse onlosmakelijk met elkaar verbonden. In dat opzicht is hij weer géén Koolhaas-adept, maar eerder een architect die aansluit bij collega's Jo Coenen en Sjoerd Soeters, hoe onderling verschillend dan ook van stijl. De stedenbouw van Christiaanse valt op door de durf een groot gebaar toe te laten, door zeer aanwezig te zijn en toch bescheiden van vorm te blijven. Het gebouw doet zijn werk binnen een context.

'To design an organizing city' was het credo van Christiaanse toen hij zich in 1989 zelfstandig vestigde. Hij bracht het in de praktijk door gebouwen en stadswijken te ontwerpen die functioneel zijn, niet verloren gaan in overdreven esthetisering (maar dat ook niet negeren) en daarom een soort rustpunt in het stedelijk weefsel vormen. Het is bedrieglijke rust. Want binnen worden vaak tegenstrijdige functies spannend met elkaar gecombineerd, een woontoren op een winkelcentrum (Prinsenland) of wonen, winkelen, parkeren en zorgvoorzieningen (Emerald Delfgauw). De complexiteit zoekt hij niet zelf op, hij cijfert haar als het ware weg.

Jaap Huisman



Stedenbouw is de combinatie van ieders slechte smaak

Na zijn vertrek bij OMA in 1989 ontdekte Kees Christiaanse de attractieve aspecten van baksteen. Daarmee kun je een sculpturale huid over een gebouw trekken. Hij paste baksteen toe in diverse grote gebouwen, zoals op het GWL-terrein in Amsterdam of in de Laakhaven in Den Haag. Zijn Rotterdamse bureau KCAP en het Keulse filiaal Astoc houden zich bezig met stedenbouw, vooral urban management, en met architectuur, waarbij Christiaanse deels in zijn woonplaats Zürich en deels in Rotterdam opereert.



Ze zijn niet te missen, de omvangrijke gebouwen van KCAP (Kees Christiaanse Architects & Planners). Doorgaans uitgevoerd in baksteen toeren ze uit boven de stad, het schuin oplopende woonblok bij het GWL-terrein in Amsterdam, de Commissaris (een complex van appartementen en kantoren) in het hart van Venlo of de Laakhaventoren bij het station Hollands Spoor in Den Haag. Waar komt die voorliefde voor grote volumes vandaan?

Christiaanse (1953): 'Ik weet het eigenlijk niet. Het is erg afhankelijk van de context. Dat woonblok bij het oude drinkwaterleidingsterrein in Amsterdam heeft een flinke omarmende wand, omdat de geluidsbelasting van de Haarlemmerweg groot is. Tegelijk hebben we de ligging uitgebuit. Het heeft een weids uitzicht over het Westerpark, waardoor schaduw of windhinder voor belerende bebouwing afwezig is. De gebouwen in Hamburg-Altona zijn zo groot, omdat we aan die parelketting van gebouwen een schakel wilden toevoegen. Fountainhead, in het Oostelijk Havengebied van Amsterdam, gaat nu waarschijnlijk gerealiseerd worden. Het volume daarvan is aangedragen door stedenbouwkundige Adriaan Geuze, die een envelop van 60 bij 60 bij 60 als randvoorwaarde stelde. Op de Oostelijke Handelskade in Amsterdam wilden we dat de oude pakhuizen een synergie aangingen met de nieuwbouw. Het was op papier eerst een te losse constellatie. De rand van de pakhuizen vormt een lijn van 35 meter, waarvoor lagere volumes staan. Die hebben we getransformeerd in strijkijzers die in en over elkaar heen grijpen, zodat er een grotere eenheid ontstaat. Het wordt daardoor een dicht, stedelijk ensemble.'

DIASPORA

Christiaanse vertoeft enkele dagen op zijn kantoor in Rotterdam. Hij verdeelt zijn tijd en werk tussen zijn baan als hoogleraar aan de Technische Hochschule in Zürich, waar hij stedenbouw doceert, en zijn ontwerpbureau dat ook nog eens twee filialen kent, één in Rotterdam en één in Keulen. Om de diaspora wat te verzachten, komen zijn medewerkers uit Keulen over naar Zürich.

'Ik heb bedacht dat het beter is dichterbij de universiteit te wonen dan bij het kantoor, omdat ik toch al voor veel projecten naar uiteenlopende steden moet reizen, van Londen naar Dresden, van Hamburg naar Gent.'

KCAP wordt gerund door vier gelijkwaardige partners van wie Ruurd Gietema de stedenbouw voor zijn rekening neemt, en Han van den Born en Irma van Oort de architectonische projecten. Architectuur is niet de hoofdmoot van het bureauwerk. Stedenbouw is even belangrijk. Verder is KCAP ook actief in urban management: tegengestelde partijen met elkaar in contact brengen en productief maken, dat is één van de aspecten van urban management.

Christiaanse die het bureau in 1989 is gestart, ziet niet meer alles wat er in het bureau gebeurt. Desalniettemin is er een rode draad in het werk van KCAP te bespeuren, bijvoorbeeld in de grote volumes die zich doorgaans ook nog eens langs snelwegen, spoorlijnen of op oude haventerreinen bevinden.

Dat is ons specialisme, zegt Christiaanse. 'We hebben een reputatie opgebouwd in het revitaliseren van voormalige industriegebieden of havengebieden. En we hebben redelijk wat ervaring met geluidswerende constructies.'

Waarom zo vaak gekozen voor baksteen? 'Het heeft drie belangrijke kwaliteiten. Het is het goedkoopste gevelmateriaal, althans in Nederland. In Duitsland is het weer duur vanwege de uitgaven aan metselaars en voegers. Daarom stuukt men daar liever over het kalkzandsteen heen. Ten tweede is baksteen uitermate duurzaam. Maar het belangrijkste voor ons is dat je een strakke huid over een gebouw kunt heen leggen. De mate van fijnheid en detaillering bereik je moeilijk met platen en panelen.'

Op welk moment in het ontwerpproces valt de beslissing over de materialisatie? 'In veel gevallen bepaalt de opdrachtgever dat het gebouw van baksteen moet worden. En dan is er de context die het materiaal aangeeft – die staat meestal ook vast. Dus de beslissing valt vroeg.'

'Toen ik nog bij OMA (het bureau van Rem Koolhaas, red) werkte, bestond er een soort antipathie tegenover baksteen, hoewel ook OMA wel werkte met dat materiaal. Die afkeer kwam min of meer voort uit de afkeer van de jaren zeventig-woonerf-architectuur waarmee baksteen werd vereenzelvigd. Het was een verandering ten opzichte van de cultuur van OMA voor mij om meer met steen te gaan



Het attractieve aan
da
net zo'n aaibaarheidsfactor

werken. Ik raakte geïnteresseerd in het materiaal toen ik zag hoe fijn je de huid kunt detailleren. Vermoedelijk speelt mijn Groningse achtergrond ook wel een rol. Die rode kleur van de boerderijen en fabrieken heeft me altijd gefascineerd.'

AAIBAARHEID

De laatste tijd duikt er ook een gevlekte steen in jullie gebouwen op, alsof de muur uitslaat. 'Het attractieve aan baksteen is dat het een tactiele kwaliteit heeft, net zo'n aaibaarheidsfactor als bont. Dat wordt vergroot naarmate de stenen wand omvangrijker en onregelmatiger is. Bovendien zie je met een gevlekte baksteen de slordigheden in het metselwerk minder snel. In de onderkant van de Laakhaven-toren in Den Haag gebruikten we zes jaar geleden echt strak metselwerk, iets wat ik nu iets te steriel vind. Die periode ligt achter ons.'

Is het een knieval naar decoratie, die gevlekte steen? 'Nee, we vonden onze eerste gebouwen wat te hard en hebben gezocht naar een verzachting van de huid. Hoewel ik die toren in Den Haag nog steeds mooi vind, heeft hij een soort hardheid. De gevlekte steen komt ook voor bij andere architecten.'

Heeft hij niet de behoefte een eigen steen te claimen als handelsmerk? 'Nee, bij de Stadstuinen op de Kop van Zuid in Rotterdam zochten we een steen die aansloot bij het project de Landtong van Frits van Dongen, maar we



aksteen is met een tactiele kwaliteit heeft, als bont.

Foto: Janine Schrijver

vonden het ook belangrijk om de gebouwen en blokken in kleur van elkaar te laten verschillen. We hebben toen een palet van vier stenen gekozen. Als je goed kijkt, zie je dat het ene blok voor 70 procent uit zwarte en het andere voor 70 procent uit lichte stenen bestaat, en dat de andere twee voor 70 procent uit oranje en gele stenen zijn opgebouwd. Zo is er eenheid in verscheidenheid ontstaan. De geelwitte steen voor de woningen in Gouda hebben we ontdekt toen we werkten aan het winkelcentrum Emerald in Delfgauw. Eindgebruikers begrijpen soms die gevlekte steen niet goed.'

SCULPTURAAL

Is voegwerk een issue? 'Wat ons interesseert, is lijmen omdat je daardoor minder stenen gebruikt, waardoor je buitenspouwmuur weer dunner wordt. Zo bespaar je materiaal en houd je de constructie lichter. Je krijgt een schaduwvoeg en dat ziet er mooier, sculpturaler uit dan het klassieke voegwerk. De gelijkde buitenmuur hebben we toegepast op een school op de Kop van Zuid, in Gebouw B aan de Oostelijke Handelskade in Amsterdam en in het stadshart van Hoofddorp. Het voordeel van lijmen is dat je het geworstel met de dilataties vermijdt, dat tegenwoordig bouwtechnisch is voorgeschreven. Als je niet hemel en aarde beweegt om de dilataties op de juiste plaats in de muur te krijgen, ziet het er al gauw niet uit. Lijmen heeft nog een groot voordeel. Bij kleine overspanningen heb je geen latei nodig en bij grote kun je kunstvezels als kevlar

in de lijm leggen. Op zichzelf is dit verwerkingsproces duurder, maar al die voordelen bij elkaar beïnvloeden de prijs, ook omdat je geen ingewikkelde roestvrijstalen lateien hoeft aan te brengen.'

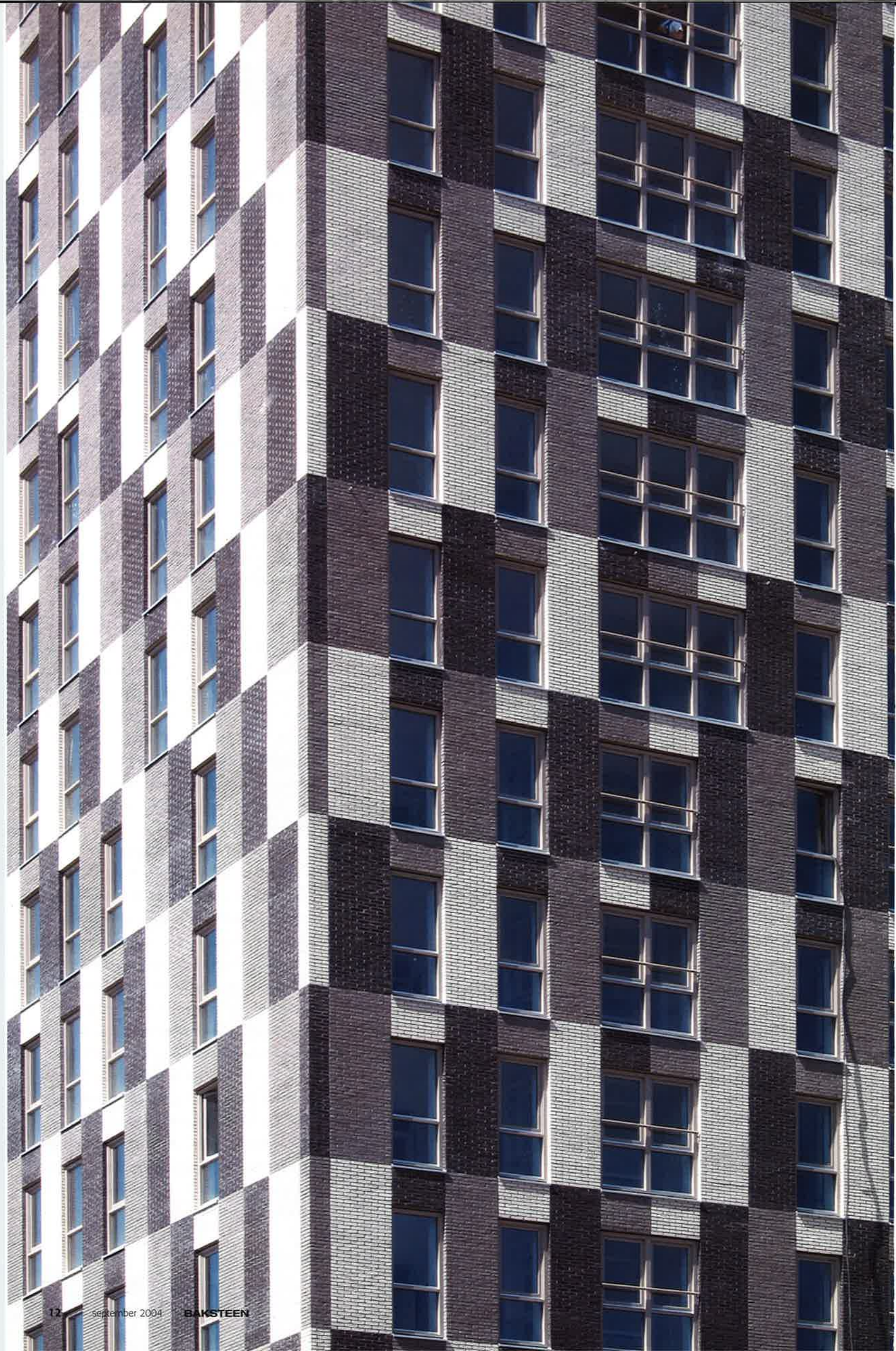
Vroeger benadrukte je de volumes nog met contrasterende kleuren. 'Dat is niet meer zo aan de orde. Onze ontwerpen ontwikkelen zich meer in de richting van geïntegreerde vormen. Ik zie nu meer in sculpturale vormen dan het uit elkaar halen van de muurvlakken.'

HANG NAAR POPULISME

Eén van de langst lopende stedenbouwkundige projecten van KCAP is de wijk Schuytgraaf bij Arnhem. Het traditionalisme in de ontwerpen is opzienbarend, zelfs enigszins ongerijmd met de meer rationele stijl van je bureau. 'Wij schrokken er zelf van. Maar we waren erbij toen het gebeurde. Er bestaat op dit moment een sterke draai naar traditionalisme en populisme in de Nederlandse architectuur. Dat is verklaarbaar door de terugtrekkende overheid, vooral op het gebied van de woningbouw. Corporaties zijn geliberaliseerd, het opdrachtgeverschap in de woningbouw is verdwenen. Maar ook de dictatuur van het sociaal-democratische modernisme dat gedragen werd door PvdA-politici in veel steden, is opgeheven. Je zou het eigenlijk een normalisatie kunnen noemen.' Is Schuytgraaf een eerherstel voor de Delftse School? Is het geen concessie aan die behoudende stijl? 'Als architect doe je geen knieval, omdat je altijd je eigen architectuur maakt. Voor een stedenbouwkundige ligt het anders. Ik zeg altijd zo: architectuur is werken binnen je eigen fijne smaak. Stedenbouw is het combineren van ieders slechte smaak. Je kunt zeggen 'dan houden we er maar mee op', maar zo zit de wereld niet in elkaar. Ons antwoord was: okee, we kunnen er niets aan doen, laten we maar een enclave maken met de beste, traditioneel werkende architecten, zoals Mulleners en Mulleners, Skala, Christian Rapp of Rob Krier. Ernaast ligt een wijk van Claus & Kaan en Moriko Kira met referenties aan de Amerikaanse boerenschuur-architectuur, en zo ontstaat er een wijk met allemaal onderdelen die een eigen identiteit hebben. Daarbij komt het vooral aan op een goede openbare ruimte die al die verschillende elementen met elkaar verbindt. Nu steeds meer mensen hun eigen huizen mogen bouwen, verschuift het accent naar een sterke openbare inrichting.'



Jaap Huisman



Müllerpier in Rotterdam komt langzaam tot leven

De Müllerpier in Rotterdam is aan drie zijden omgeven door het water van de Nieuwe Maas, de St. Jobshaven en de Parkhaven. De meerwaarde van die locatie wordt in de grotendeels nog te realiseren bebouwing van het schiereiland en voormalig scheepvaartgebied optimaal benut. Het bureau KCAP stelde voor de Müllerpier het masterplan op dat voorziet in een ensemble van 13 woonblokken. Vier architectenbureaus – de Architecten Cie., EGM Architecten, Neutelings Riedijk Architecten en KCAP zelf – ontwierpen de woonblokken die behalve 575 woningen ook een crèche, woonzorgcomplex, winkels en een restaurant zullen bevatten.

KKCAP, het bureau van Kees Christiaanse, schreef in het masterplan vier categorieën bouwblokken voor: het grote gemengde stadsblok, het kleine grondgebonden blok, het middelgrote kubusblok en torenblokken met een laagbouw-voet. De spanning en afwisseling dankt het plan aan de wijze waarop de diverse bouwblokken tegelijk singulier en in harmonie fungeren. De weidse locatie aan het water en de impliciete herinneringen aan de verdwenen maritieme bedrijvigheid vragen erom vertaald te worden in een stedenbouwkundige en architectonische vormtaal. Die is hier vooral gevonden door de



bouwblokken in een rooilijn langs de nog aan te leggen kades te plaatsen en door de schijnbaar willekeurige vermenging van grote en kleine gebouwen.

GEPRIVILEGIEERDE BEWONERS

Op een zondoorstoufde dag tijdens de afgelopen zomer leert een bejaarde dame haar elektrische rolstoel te bedienen op het pleintje achter de inmiddels gerealiseerde projecten van EGM Architecten en Neutelings Riedijk Architecten. De aanwijzingen van haar begeleidster klinken schrill tussen de twee robuuste gebouwen. Het is bouwvak en de stilte regeert in de bouwketen en het bouw materieel op de Müllerpier. Alleen de Aziatische supermarkt, die als een verwaald decorstuk uit een Chinese opera aan de voet van de Euromast dobbert, vertoont enige bedrijvigheid.



Witte de With-gebouw, Müllerpier, Rotterdam (EGM Architecten)

Het vraagt dus wat voorstellingsvermogen om de wervende kwalificaties van de projectontwikkelaars iets tastbaars te geven. Maar als het gaat zoals de verhuurders zich het voorstellen, behoren de toekomstige bewoners van de Müllerpier straks tot de geprivilegieerde Nederlanders die in hun buurt over een supersnel breedband glasvezelnet beschikken. Dit vooruitzicht wordt aangevuld met de eveneens toekomstige vestiging van mediabedrijven in de te renoveren Schiecentrale in het aanpalende Lloydkwartier, waar ook een hotel en grand café, sauna's en een fitnesscentrum zijn gepland. Ook de ouwe trouwe Euromast hoopt aan een tweede leven te beginnen na te zijn gerestyled.

De succesvolle herontwikkeling van de Kop van Zuid inspireert de stad tot het aanpakken van overige leeggevallende locaties aan het water. Zo ontstaat een lint van stedelijke kwaliteit en cultuur waar plekken als de Müllerpier moeiteloos kunnen worden aangeregen.

Ook de materialisering van de Müllerpier volgt het voorbeeld van de Kop van Zuid. Is daar baksteen royaal vertegenwoordigd, ook hier wordt overwegend gekozen voor een kloeke, stenige uitstraling.

BEELDHOUWERS

Het woongebouw van Neutelings Riedijk Architecten – enigszins amorf aangeduid als Blok 3 – loopt aan één zijde trapsgewijs op tot een hoogte van negen verdiepingen. De bovenste lagen zijn aan weerszijden van het woonblok uitgebouwd, waarbij de vier verdiepingen als het ware in een groot panoramisch raam zijn gevat. De sculpturale uitstraling van het gebouw past in het idioom van het ontwerp bureau. Rondom de opening van een aan het bureau gewijde tentoonstelling in het Nederlands Architectuur Instituut eind vorig jaar werd door zowel Neutelings als de inleider van de begeleidende tentoonstellingspublicatie opgemerkt dat de gebouwen vaak stevige, monolitische verschijningen zijn. Deze sculpturaliteit is als een baken in het stedelijk weefsel. Volume, kracht en karakter zijn sleutelbegrippen in deze opvatting van architectuur. Neutelings lichtte het toe door hemzelf en zijn partner Riedijk aan beeldhouwers te spiegelen. Zoals Michelangelo de uiteindelijke sculptuur uit het blok natuursteen moest bevrijden, zo ook zei Neutelings in een stuk piepschuim van Gamma de vorm van een te ontwerpen gebouw te weten. 'Uit de volheid van het blok zoeken we de leegte.'

De genuanceerde, rood-bruine handvormsteen die voor het woongebouw van Neutelings Riedijk Architecten is gebruikt, refereert allereerst aan de (verdwenen) havenarchitectuur van opslagpanden en pakhuizen. Maar de donkere kleur, die bij sommige weersgesteldheden naar purper neigt, draagt ook sterk bij aan het vanzelfsprekende karakter van het gebouw. Alsof het er al veel langer staat.

UITZICHT

Daarentegen werkt de woontoren met zijn drie kleuren bakstenen gevel in lichte tinten die EGM Architecten er pal naast ontwierp als een herkenningsteken voor de landtong die zich erachter uitstrekt. Architect Luis Pires kreeg als opdracht van de toenmalige opdrachtgever Humanitas mee voor zoveel mogelijk appartementen te zorgen. 'Daarmee was een hoofddoel in het ontwerp gegeven,' constateert Pires een tijdje gelaten, 'namelijk een functionele, rationele kern in het midden van het gebouw. Alle voorzieningen bevinden zich in de kern, inclusief het trappenhuis in wokkel formaat, en alle appartementen zijn aan de gevels geplaatst. Ik heb daar zelf aan toegevoegd dat elke woning minimaal uitzicht vanuit twee kanten van de gevel zou hebben.'

Pires had liever een donkere steen gekozen voor zijn toren. 'Maar in het gebouw zijn vooral woningen voor senioren ondergebracht. En de opdrachtgever vreesde dat een donkere baksteen een sombere uitstraling zou geven, waardoor de woningen minder aantrekkelijk zouden zijn voor toekomstige bewoners. Dat inzicht kwam echter halverwege ons ontwerpproces, toen veel al was

gedefinieerd, zoals de gevelopeningen. Dat laatste hing mede samen met de wens van de opdrachtgever voor een gevelindeling waarbij de bewoners optimaal uitzicht naar buiten zouden hebben. Nu zijn materialisering maar ook kleur heel bepalend voor de gevel en gelet op de al gekozen gevelindeling had ik niet zoveel alternatieven meer bij het herbepalen van een nieuw kleurenschema.'

KOSTENOVERWEGINGEN

Ondanks de opgelegde veranderingen konden Pires en EGM Architecten echter nog een reeks keuzen overwegen, maar de één na de ander moest om kostentechnische redenen worden verworpen. 'We hebben heel wat variaties getekend,' vat Pires samen, 'zoals een tegelverband. Een dergelijk verband zou volgens mij de toren meer vastheid in de maatvoering geven. Waardoor het geheel robuuster zou zijn. Dat stuitte echter op de kosten. Ook hebben we een oplossing overwogen, waarbij we met pre-fab elementen en gestorte stenen zouden werken. Helaas moesten we dit eveneens om kostenredenen verwerpen. Daar is dus uiteindelijk het huidige halfsteensverband uitgekomen. De door ons gebruikte handvormsteen heeft een ongelijke lengte. We hebben daarom de stootvoeg bij de donkere stenen dikker gemaakt dan bij de lichtere kleur stenen.'

Pires slaagde er wel in binnen de beperkingen die de opdrachtgever oplegde en de geldende financiële restricties een resultaat te bereiken waarmee hij niet ontevreden is. 'We streefden bij aanvang naar een heel stevig gebouw dat als een baken de blik naar de Müllerpier zou trekken. In plaats daarvan is het van afstand gezien een zacht gebouw geworden, hoewel met een sterke geleiding, dat door zijn kleuren en het contrast met die van de andere gebouwen wel opvalt.'

VIBREREND

Het torenblok van EGM Architecten staat op een vier verdiepingen hoge voet. Pires ontwierp een verticaal werkende grid met alternerende banen van twee typen grijze stenen en een crèmekleurige steen. Interessant is de manier waarop drievoudige stroken zijn afgewisseld met enkele stroken op een ogenschijnlijk niet regelmatige wijze, waardoor de toren enigszins in beweging lijkt te zijn. Een soort vibrerend effect dat wordt versterkt doordat de drie zachte kleuren van de bakstenen dicht bij elkaar in het kleurenspectrum liggen.

'Ik vind baksteen een heel geschikt materiaal voor hogere gebouwen,' stelt Pires. 'Het heeft het onmiskenbare voordeel van een lange levensduur en een mooie veroudering. In dit geval blijkt je dankzij afwisseling van kleuren en geleiding in de stroken in de gemetselde gevel een levendig en beweeglijk beeld te kunnen creëren.'

Voelt hij er geen spijt over te hebben moeten afzien van zijn aanvankelijke voornemen om een donkere, massieve toren



Müllerpier, Rotterdam



Stedenbouwkundige ontwerpen Müllerpier, Rotterdam (KCAP)

te ontwerpen? 'Nee,' zegt Pires. 'Wat ik wel jammer vind is dat de toren niet tweemaal zo hoog is. Als je een écht baken wilt hebben, moet je veel hoger de lucht in. Deze toren is 72 meter hoog. Hoewel, ter vergelijking, dat is ongeveer de hoogte van het cruiseschip Queen Mary II dat onlangs nog in Rotterdam was.'

Soms is monolithisch beter, vindt Pires. 'Het andere gebouw dat ik tijdens mijn dienstverband bij EGM Architecten voor de Müllerpier ontwierp, is dat wel. Dat voegt zich meer naar de overwegende uitstraling van de gebouwen in dit gebied. In die zin onderscheidt deze toren zich wel binnen het totale ensemble.'

De architect roemt vooral het functioneren van zijn gebouw. 'Behalve seniorenwoningen bevat het ook een kinderdagverblijf, basisschool en een fysiotherapiepraktijk. Er is tussen die gebruikers veel contact, wat me erg goed doet. Als een gebouw zich daarvoor leent, heb je al succes.'

door Bart de Vries

Op verzoek van de redactie kijken schrijvers opnieuw naar een opmerkelijk bakstenen gebouw.

Kantoorgebouw Handel-Maatschappij

Ike ochtend, in elk weergetijde van het jaar kom ik De Bazel tegen als was hij een goede bekende. Ik woon om de hoek van de Vijzelstraat en als er één eigenschap aan De Bazel blijft, is het dat hij niet onopgemerkt kan blijven. Hij is een protser, een pronker en een groot egoïst en elke dag moet ik me weer zo aan hem meten.

Dat had architect K.P.C. de Bazel van zijn leermeester Cuypers goed begrepen: waar het mogelijk is om de boel dicht te plempen en collega's de mond te snoeren, plemp en snoer dicht! Opdat ze er honderdvijftig jaar na dato nog last van hebben. Cuypers heeft met zijn Centraal Station Amsterdam voorgoed zijn zicht op het water ontnomen, wat stedenbouwkundig gezien een vloek mag heten, en De Bazel heeft ons opgescheept met het kantoorgebouw Nederlandsche Handel-Maatschappij aan de Vijzelstraat.

Sinds dat gebouw er staat is de Vijzelstraat ten dode opgeschreven. Het kantoorgebouw voor de Nederlandsche Handel-Maatschappij, dat inmiddels al vele functies heeft bekleed en ook veel jaren leegstand heeft gekend, zal binnenkort het nieuwe Gemeentearchief herbergen. Het gebouw heeft een veelheid aan verticale geledingen en een geometrisch geornamenteerde gevel van baksteen en natuursteen, waardoor het in de verte aan een levensgroot schaakbord doet denken waarop reuzen hun spel spelen. Zeker bij oostelijk scheerlicht in de ochtend en westerscheerlicht in de avond ontstaat zo een betoverend spel van kleur en schaduw, dat het gebouw de warmte en intimiteit biedt die het nodig heeft.

In minder gunstige omstandigheden blijft het gebouw van De Bazel echter een Fremdkörper in de stad, een ondoordringbare burcht van trouw en onverzettelijkheid in de Nederlandse handelsgeest. Het lijkt wel of de rijke afwisseling tussen natuursteen en baksteen, die aan de buitenzijde uitbundig is toegepast, moet staan voor het tellen van de centen dat binnenin plaatsvond, zo petieterig en borduurachtig is die afwisseling. Het baksteen, dat hier geen enkele andere functie dan ornament heeft, omdat het gebouw een betonskelet heeft, verliest zijn frisheid van bouweenheid en wordt zo loos, tot verval bestemd.

Toch kan er over het gebouw 'De Bazel' ook nog wel iets aardigs worden gezegd. Vanaf de zuid-westelijke hoek bezien toont het gebouw allure en durf. Het zou een bouwwerk zijn dat in de binnenstad van New York niet zou misstaan. Het toont met trots zijn maten en zou een aangename aansporing

Foto: Luuk Kramer
Kantoorgebouw Nederlandsche Handel-Maatschappij (K.P.C. de Bazel)



Foto: Jan Derwig

kunnen zijn om ook aan de Hollandse architectuur durf en volume te geven. Zoals het er nu voorstaat doet De Bazel de rij huizen aan de overkant echter geen goed. Ze verschrompelen tot nietswaardige bouwseltjes aaneen alsof ze zich schamen voor hun schamelheid. En ook de flanken van het gebouw lijken niet mee te tellen. Het kantoor van ABN AMRO en het Carlton Hotel hadden er voor hetzelfde geld niet kunnen staan, zo weinig indruk maken ze naast De Bazel, dat eeuwige pronkstuk, dat gesloten bolwerk dat geen pottekijkers naast zich duldt.

Daarmee is de Vijzelstraat, een straat die tot een van de belangrijkste verkeersaders van Amsterdam behoort, aan handen en voeten gebonden. Een straat zonder een gezicht, zonder karakter, zoals dat voor ook de doorgaande straten in de Amerikaanse steden wel geldt. Het enige gebouw dat goed te zien is, is dat van De Bazel en daar ligt het geld.

Met goedbedoelde knutselwerken probeert men zich nog tegen het geweld van De Bazel te verweren, maar het is en blijft nietig wat men ernaast zet.

Nederlandsche (Amsterdam)



Foto: Jan Derwig



Foto: Jan Derwig



Foto: Jan Derwig

Men kan of mag de volumes niet aan en het resultaat is een straat van wie niemand weet hoe hij eruit ziet. Een straat die uit één gebouw bestaat. Misschien zou Amsterdam eens de moed moeten opbrengen het architectenbureau Rapp + Rapp naar de Vijzelstraat te laten kijken. Die schuwen het baksteen en het volume niet, gezien hun gebouw Piraeus op het KNSM-eiland, een wondermooie bakstenen vlinder die uit het water oprijst alsof de wet van de zwaartekracht op haar niet van toepassing is. Zou het niet kunnen dat de westzijde van de Vijzelstraat het volume van baksteen nodig heeft om uit zijn lethargie te ontwaken? Een met groot volume opgezette westkant van baksteen dat met de enormiteit van De Bazel kan wedijveren, dat De Bazel eindelijk eens wegzet als een bakstenen spelerei, waar men niet zoveel ergernis aan ontleent. Dat de ijdelruit van De Bazel eindelijk zijn beste tijd heeft gehad?

Doeschka Meijsing

Doeschka Meijsing is schrijfster. Haar laatste boek is '100% chemie'. Zij debuteerde met de verhalenbundel 'De hanen', waarna onder andere 'Tijger, tijger', 'De beproeving' en 'De tweede man' verschenen.

Wars van

'WAT-JE-WIL' IS EEN OER-HOLLANDS HUIS MET EEN GIGANTISCHE
KAP DIE OOGT ALS ORIGAMI VOOR GEVORDERDEN.
EEN PUNTDAK? JAZEKER. BAKSTEEN? UITERAARD.
HET ROTTERDAMSE BUREAU DAF-ARCHITECTEN,
OPGERICHT DOOR DAAN BAKKER,
PAUL VAN DER VOORT EN CATHERINE VISSER,
IS WARS VAN DOGMA'S EN BLAAST
MET PLEZIER NIEUW LEVEN
IN DE BOERDERETTE.

Mäd 1, Made (daf-architecten)

kleingeestigheid

daf-architecten vreest
het puntdak niet

Het begon acht jaar geleden met een studie: het Kant-en-Klaarhuis. Daarin verkent de dan nog piepjonge architect Daan Bakker (1968) heden en verleden van de door veel architecten verafschuwde cataloguswoning. Niks mis met het instanthuis, beweerde de waaghals, alleen ziet het er doorgaans niet uit.

Het ging verder met een opdracht om

voor het Wateringseveld, gemeente Den Haag, een voorbeeldhuis te maken voor potentiële kopers. Zó duur was de grond, zó gedetailleerd waren de wensen (nostalgie) en voorschriften (kap) van de opdrachtgever, dat er in de ogen van daf-architecten maar één mogelijkheid overbleef: een catalogushuis.

Inmiddels zijn twee 'wat-je-wil'-woningen een feit: Wat 1, in Wateringseveld, en Mad 1, in Made, Brabant. De beide huizen zijn door de architecten gemodelleerd naar de bewonerseisen en dus uniek. Maar hun voorkomen spreekt boekdelen. Bakker: 'We vroegen ons af waarom zoveel mensen in een boerderij willen wonen.





Mad 1, Made (daf-architecten)

Foto's project Mad 1, Made: Ximena Davalo en David Adams



Mad 1, Made (daf-architecten)

Mad 1, Made (daf-architecten)



Ons antwoord: omdat er een fantastische schuur aan zit. Daarom hebben we een combinatie gemaakt van een villa met een boerderij, van een hoog voorhuis aan de straatkant met slaapkamers, badkamer en keuken en een laag achterhuis annex schuur annex woonkamer aan de tuinzijde.' Een reusachtige kap smeedt de onderdelen aaneen. Die heeft van alle kanten het aanzicht van een puntdak.

Tot voor kort was het vloeken in de kerk, de boerderette met puntdak, maar de architecten van daf hebben er geen enkele moeite mee. Het bureau is opgericht in 1996, sinds 2000 is het een fulltime job. Daarvoor deden de partners ervaring op bij vooruitstrevende bureaus als Höhne & Rapp (Bakker) en OMA en KCAP (Van der Voort). Hun opdrachtenportefeuille is even divers als onorthodox, van een Esso-station tot een Kentucky Fried Chicken-restaurant met skatehangplek en een serie koop- en huurwoningen in Leidsche Rijn. Ze doen even makkelijk onderzoek naar het openbare domein in Amsterdam Zuid-Oost als naar de betekenis van archeologie en cultuurhistorie voor de ontwerppraktijk en ontvingen in 2002 de Charlotte Köhlerpijs voor jong talent.

EXTRA HOGE KAP

Dat de 'wat-je-wil'-woning er traditioneel uitziet, heeft niet te maken met een voorkeur voor retro,

maar met toeval: het lag nu eenmaal besloten in de opgave. En als je het doet, moet je het goed doen, constateert kantoorgenoot Paul van der Voort (1967) laconiek. Dan maak je geen puntdak waaronder zich een standaardrijtjeshuis verschuilt, dan maak je een extra hoge kap die de woonkamer veel hoger maakt dan normaal en het huis en passant karakter geeft. Dan maak je muren van baksteen. 'Tuurlijk', zegt Bakker. 'Een houten schuur had ook gekund. Maar als je een boerderette maakt, ga je hem niet in natuursteen maken.' 'Waarom niet?' zegt Van der Voort over het gebruik van baksteen. 'Er is geen materiaal dat wij op voorhand uitsluiten. Er zijn mensen die baksteen niet modern genoeg vinden.' Bakker, licht spottend: 'Alleen als je lijmt mag het weer. Dat is dan wel modern.' Van der Voort: 'Het idee dat er iets oubolligs om baksteen hangt, vind ik nogal kleingeestig.'

Bakker koos voor Mad 1 een paarsbruine steen, 'met een beetje een glimmertje erin', Waalformaat, handvorm, platvol gemetseld en wild verband: 'Zo kregen we de meest expressieve steen en wand die binnen de keuzes van de catalogusbouwer mogelijk en betaalbaar waren. Ik wilde een stevige kleur, die mooi contrasteert met de lichtere dakpannen. Daarom hebben we ook gekozen voor een donkere voeg, de meest donkere zonder kleurstof te gebruiken, want dan wordt de kleur weer onnatuurlijk.'



Ook Van der Voort koos voor Wat 1 voor een donkere, haast zwarte steen: 'Dat klassieke beeld van die donkere baksteen in combinatie met witte kozijnen en het oranje dak leek me prachtig. Ik wilde een grove, stenige kluwen en heb daarom gekozen voor dikformaat en voor doorgestreeken voegen. Dan krijgt de muur meer profiel, wordt-ie tactieler.'

Het leuke van baksteen zit volgens de heren niet zozeer in zijn historische connotaties. Het leuke zit hem in de schier onuitputtelijke keuzemogelijkheden: de honderden soorten, de duizenden manieren om ze te verwerken.

GEEN RIGIDITEIT

Het verwijt van een oudere generatie, die moppert dat baksteen nog slechts als decoratie en dus behang wordt ingezet en niet meer wordt gebruikt vanwege zijn dragende kracht, delen zij totaal niet. Van der Voort: 'Dat gaat over materiaal en zijn betekenis, over principes en echtheid. Maar wat is echt? Er zijn zoveel dingen die wij tegenwoordig anders doen dan vroeger.' Bakker: 'Met zo'n rigide standpunt was het Pantheon ook nooit gebouwd.'

Toch kleven er wel degelijk risico's aan het verwerken van baksteen. Want mooi metselwerk, dat is doorlopend metselwerk. Bakker: 'Er wordt op dit moment zoveel gedilateerd, dat je het metselwerk kapotmaakt. Dat is echt de ziekte van deze tijd.' Nog een doorn in hun oog: de witte

uitslag. Bakker: 'In Duitsland heet dat bouwshade, een reden om alles af te breken en opnieuw te doen. Hier zeggen we, het hoort bij het weer.' Van der Voort: 'Terwijl gewoon het metselwerk tijdens de verwerking niet goed is afgeschermd tegen regen.'

GEVEL VAN AFVALMATERIAAL

Of hun volgende projecten weer in baksteen worden uitgevoerd, is allerm minst zeker. Het gaat niet om het materiaal op zichzelf, het hangt af van het project, vindt Van der Voort. We werken net zo lief met staal, glas of hout, zegt Bakker. 'Ik kan me zelfs een prachtige gevel voorstellen van plastic afvalmateriaal of van trespa.'

Waarna de heren nog even doormijmeren over de kwaliteiten van baksteen. Baksteen is, mits je de dilatatie goed oplost, op alle schaalniveaus interessant, constateert Bakker: 'Van veraf oogt het als een abstracte wand, van dichtbij valt er van alles te ontdekken.' Je ziet de weersomstandigheden erin weerspiegeld, filosofeert Van der Voort. 'Als het regent verandert het materiaal: dan wordt het donkerder. Soms zie je opeens een mooie glans, dan weer een spikkeltje.' Kortom, baksteen leeft. En aan die levendigheid valt toch door geen enkel ander materiaal te tippen.

door Marina de Vries



Wat 1, Wateringseveld, Den Haag (daf-architecten)

Mad 1, Made (daf-architecten)



Boeken

VLAAMSE ARCHITECTUUR

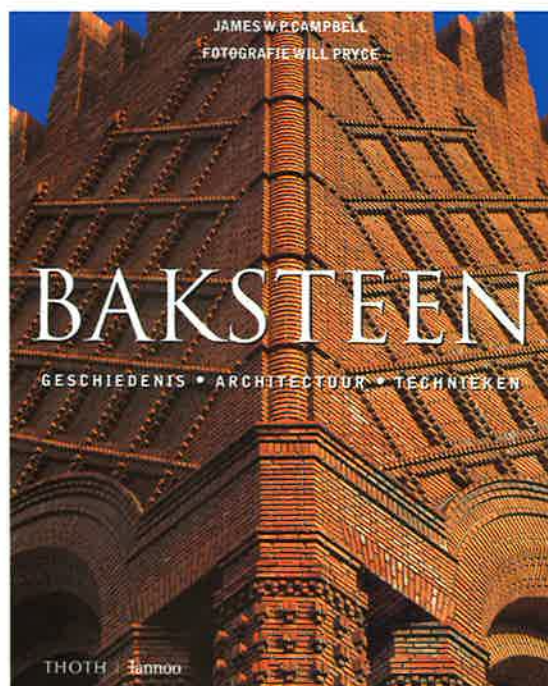
Het Vlaams Architectuur Instituut (VAi) publiceert een Vlaamse tegenhanger van het bij ons bekende architectuurjaarboek. Het 'Jaarboek Architectuur Vlaanderen 02-03' bevat, in de woorden van inleider Katrien Vandermarliere, de visie van de redactie 'op een naar haar mening kwaliteitsvolle invulling van een hedendaagse architectuurpraktijk'. Het is een boek over gebouwen geworden, met behoorlijk uitgebreide toelichtingen per project, en een eveneens omvangrijke fotografische weergave van de gebouwen. Drie fotografen nemen respectievelijk de ruimtelijke context, het gebruik en functioneren van het project, en de architectonische details voor hun rekening. Behalve de projecten bevat het overzichtsboek ook nog enkele essays. ISBN 90-807 7874 5

Jaarboek Architectuur Vlaanderen



editie 2004

VlaamsArchitectuurinstituut



SPECTACULAIR BAKSTEEN

James Campbell en Will Pryce hebben een omvangrijk boek over de geschiedenis, technieken van en architectuur met baksteen samengesteld. In meer dan 300 groot formaat pagina's brengen de twee het materiaal op oogstrelende manier tot leven. Het boek is chronologisch en thematisch gegroepeerd rondom de foto's van Pryce, waarbij Campbell bondige teksten heeft geschreven. De laatste doceert kunstgeschiedenis aan Queen's College in Cambridge, hetgeen mede tot uiting komt in de vele toelichtingen bij verhelderende tekeningen en schetsen. Uitgeverij Thoth, ISBN 90-209 5280 3

WERK VAN KEES CHRISTIAANSE (KCAP)

In 1999 verscheen bij Uitgeverij 010 Publishers een overzichtsboek over het werk van KCAP, met als titel 'Kees Christiaanse', de grondlegger van het bureau. Het boek bevat een overzicht van 10 jaar architectuur en stedenbouw van het bureau, dat vestigingen heeft in Rotterdam en Keulen en bevat artikelen van Kees Christiaanse, (Op het grensvlak van architectuur en stedenbouw), Konrad Wohlhage (zonder titel), van Matthias Sauerbruch (Playing architecture) en van Kaye Geipel (Op zoek naar de verloren alledaagsheid). De getoonde projecten zijn in het boek thematisch gegroepeerd:

cultuurlandschap, eiland, corridor, enclave, ensemble, collectieve ruimte en culturele recycling. De teksten zijn in het Nederlands en het Engels. Het boek is helaas niet meer verkrijgbaar via de uitgever, maar kan misschien nog worden gevonden in een boekhandel.

In mei 2005 verschijnt bij NAi Uitgevers een nieuw boek over recent werk van KCAP / Astoc (Astoc Architects & Planners/Kees Christiaanse, Duitsland) onder de titel 'Architecture and Urbanism'. De tekst zal in het Engels zijn. Prijs en ISBN-nummer zijn nog onbekend.

Waar is het trasraam gebleven?

Iedere bouwkundige heeft geleerd dat er in gevelmetselwerk maatregelen moeten worden genomen om optrekkend vocht in de constructie tegen te gaan. Op tekeningen wordt met een speciale arcering aangegeven dat de onderste lagen metselwerk van een gevel uitgevoerd moeten worden als trasraam (figuur 1). Vandaag de dag wordt deze maatregel nogal eens vergeten.

In sommige gevallen wordt door de architect nog de suggestie gewekt dat er een trasraam aanwezig is, door wat lagen in een andere kleur stenen te maken of door simpelweg een donker gekleurde voeg toe te passen tegen vervuiling door opspattend water in de lagen net boven het maaiveld. Het gevolg is dat in toenemende mate de plint van woningen en gebouwen ontsierd wordt door optrekkend bodemwater, met als direct gevolg algengroei, bij droging witte uitbloei van zouten uit het metselwerk en het verzeppen van keim en andere verflagen. Ook de eerste vorstschade (foto 4) heeft inmiddels sporen achtergelaten.

In het verklarend woordenboek van de westerse architectuur en bouwhistorie staat het als volgt omschreven: Metselwerk van tien tot twaalf lagen, waarvan de onderste laag onder het maaiveld wordt opgetrokken uit klinkers in waterdichte mortel, waarin doorgaans tras is verwerkt.

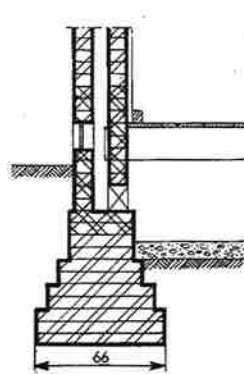
Anno nu stappen veel bouwkundigen over deze maatregel heen en komen we op tekening niet langer de aanduiding trasraam meer tegen. Ook de SBR standaard-details schenken op geen enkele wijze meer aandacht aan het trasraam.

De ervaring pleit er echter voor terug te keren naar een trasraam-constructie, want beter ten halve gekeerd, dan ten hele gedwaald. De Nederlandse baksteenindustrie is nog steeds in staat om klinkerkwaliteit baksteen te leveren en de mortelindustrie kan nog altijd een waterdichte, met tras gemodificeerde mortel leveren.

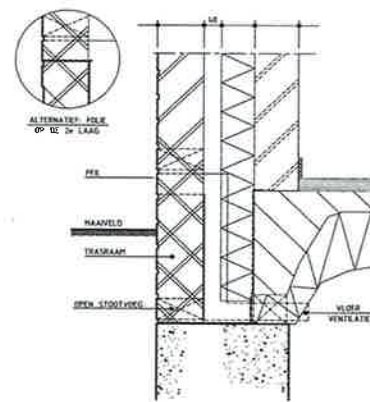
ALTERNATIEF

Een goed en goedkoop alternatief is het opnemen van een waterkerende laag in de eerste lintvoeg net boven het maaiveld (foto 5). Hierbij moet wel de nodige aandacht worden besteed aan de verankering van het metselwerk onder en boven de waterkerende laag. Deze laag reduceert tevens de kans op scheurvorming ten gevolge van thermische werking (figuur 2).

Over veel zaken heeft KNB technische brochures beschikbaar. Kijk verder op www.knb-baksteen.nl



(figuur 1)



(figuur 2)



Foto 1



Foto 2

Foto 1, 2 en 3: optrekkend bodemvocht

Foto 3



Foto 4: vorstschade



Foto 5: barrière tegen optrekkend bodemvocht



Koninklijk Verbond —
van Nederlandse —
Baksteenfabrikanten —

'Baksteen' is het vakblad van het Koninklijk Verbond van Nederlandse Baksteenfabrikanten (KNB) en verschijnt in controlled circulation driemaal per jaar. Het blad belicht trends in en opvattingen over baksteen en architectuur.